

KÓSZEGFALVI FERENC

A hódmezővásárhelyi könyvterjesztés kezdete és virágkora

(Csengeri Ferencről Weisz Lászlóig)

Nagyapáink gyermekkorában az olvasnivalót a vásárban szerezték be. Városunkban, mint annyi más alföldi településen, a 19. század harmadik harmadáig nem állítottak elő könyvet, újságot,¹ a máshonnan idehozott sajtótermékek terjesztése, használata esetleges, alkalmi, vagy mondhatni ünnepi jelenség volt. Tárkány Szűcs Ernő kitűnő gyűjteményéből, a *Vásárhelyi testamentumok*ból tudjuk, hogy a 18. századi végrendeletekben a felsorolt ingóságok között még mindössze 11 könyv szerepel. Nyilván biblia, zsoltároskönyv. Egyéb, ponyván vásárolt népolvasmány azért csak több lehetett ennél, hiszen a körülbelül a 19. század elején kialakult könyvvásárlási szokások szerint a vásárhelyi híres vásárok árusai bőven kínáltak kalendáriumot, iskolakönyvet, históriákat — de ezeket meg a népnyelv nem tartotta igazán könyveknek. A vásárok forgatagában a ponyvára kirakodó „istóriás”, „képmutogató” be is mutatta áruja javát: népballadákat, széphistóriákat, Árgyilus királyfiról, Toldi Miklósról, Mátyás királyról, vagy a gyilkos testvérekről szóló nem mindennapi történeteket. A rövid téli napokra, a hosszú téli estékre kalendáriumot és subát vásárló közönség néhány krajcárért ezeket a csodálatos világba emelő képes füzeteket is megkapta, a gyerekek a szentjánoskenyér és a medvetáncolat mellett ezekről álmodhattak tavaszig.² A szegényemberek tehát a vásárban, a ponyván találták meg a számukra szükséges olvasnivalót, a *Szentírástól* az iskolakönyvig, meg az unaloműző, elgondolkodtató olvasmányig. Az iparos-, kereskedőpolgárok alkalmasint a könyvkötőtől vásároltak. (A városban még 1875-ben is „könyvkötő és könyveladó” ipar gyakorlására kap engedélyt két vállalkozó is, egy harmadik ugyanakkor már 1837 óta gyakorolta iparát „céhrendszer szerint”).³ A kaputos emberek a könyvkötő mellett igénybe vehették egy-egy szegedi, vagy fővárosi könyvárus szolgálatait is. A keménykötésű, „igazi” könyv drága, egy forintba

¹ Az első nyomdát 1868 decemberében állította WODIÁNER Fülöp. L. *Hódmezővásárhely története*. Hódmezővásárhely, 1993. II. 782. (A továbbiakban HT.)

² Kiss Lajos: *Vásárhelyi híres vásárok*. Szeged, 1956. 38–46.

³ Iparlajstromok a Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Fiókleveletárában. (HL.), ezenkívül HT. 791.

is belekerült darabja az 1860-as években, az átlagos napszám ugyanebben az időben körülbelül ugyanennyi: egy forint, egy forint 50 krajcár.

A város fejlettségi szintje nem siettetí a polgári értelemben vett könyvkereskedelem meggyökerezését; az első hivatásos könyvárus, a Miskolcraól ide-települő Csengeri Ferenc csak 1867 májusában nyitotta meg üzletét. Az akkor 28 éves Csengeri lelkesen, nagy reményekkel fogott munkához. Az első helyi lap, a *Vásárhelyi Közlöny* legelső számában, 1869. január 3-án már ott találjuk hirdetését, mely sokat elárul vállalkozásáról. Ha hihetünk a reklámnak, kétezer kötetes, szépirodalmi művekből álló kölcsönkönyvtárat (!) is tartott, melyből 60 krajcáros havi olvasódíj mellett naponta lehetett kölcsönözni. Elsősorban könyvkereskedőnek írja magát, csak mellékesen jegyzi meg a hirdetésben, hogy kapható nála „ipari-kereskedelmi jegyzőkönyv, papír, írószer és díszműárú” is. Mint későbbi hirdetéséből megtudjuk, bútórárusítási ügynökséget is vállalt, sőt háztartási gőzkazánok adásvételét is közvetítette! 1870-ben elvállalta a város első folyóiratának, a Garzó Imre által szervezett, szerkesztett *Hód-Mező-Vásárhelyi Szemlének* a kiadását, terjesztését. Nem tudjuk, mennyi része volt a döntésben a rossz üzletmenetnek, s mennyi a tüdővésznek, mindenesetre a következő év, 1871 legelején Csengeri Ferenc sajnos földadta üzletét. 1872-ben még találkozunk nevével a helyi lapokban, Olaszországból küld irodalmi igényű, választékos úti leveleket, ahová gyógyulást keresni utazott, de 1874. január 18-án a *Hódmező-Vásárhely* már a nekrológiát hozta:

„E hó 5-én, Pesten meghalt Csengeri Ferenc. Mint becsületes, jólelkű, emellett finom modorú s a haladásért buzgó kereskedő, e téren első volt, aki a helybeli közművelődés érdekeinek tevékenysége által hathatós szolgálatot tón. . . Könyvkereskedését pár évvel ezelőtt, már akkor is aggasztó mellbetegsége miatt elhagyni kényszerült. . .”⁴

Szegény Csengeri, alighanem akkor is elhagyni kényszerült volna üzletét, ha erre nem betegsége készíteti — , hiszen jó ideig utódainak sem ment jobban. Boltját a tekintélyes szegedi nyomdász, lapkiadó Traub Bernát vásárolta meg, aki a könyvárusítást megszüntette. Erről Garzó Imre tájékoztat, aki azt írja 1875-ben:

„Az egyetlen könyvkereskedést, mely kölcsönkönyvtárral egyesülve 10 [helyesen nyolc] évvel ezelőtt megnyitott, az első tulajdonos itthagya, a második pedig egészen megszüntette, helyében csak papír- és írószerkereskedést tartván fenn.”⁵

(Bár neveket nem említ, Garzó csakis Csengerire és Traub Bernátra gondolhatott, hiszen a második önálló könyv-papír-kereskedést, a *Vásárhelyi Közlönyben* közölt hirdetése szerint csak 1881-ben nyitotta Steiner Sándor. Csengeri üzletét, különben, Traub után utódai: Goldberger Rudolf, Jäger Nándor és Posztós Pál, követhetően, egészen a harmincas évekig adták kézről kézre.)

⁴ HT 791. Vásárhely és Vidéke 1992. május 12. 3.

⁵ GARZÓ IMRE: *Egy alföldi város 1874–75-ben* = Hód-Mező-Vásárhely 1875. június 13.

A nagy alföldi mezővárosban a vásári, piaci könyvárúsítás a könyvesboltok megjelenésével sem vesztí talaját, a könyvkereskedelem súlya csak a század végétől érezhetőbb. Az írni-olvasni tudásnak a népoktatási törvény nyomán való terjedése, az olvasókörök fölnövekedése, a hírlapok szaporodása, az intelligencia számának lassú növekedése csak az 1880-as évektől, 1890 tájékától módosítja oly mértékben a könyv iránti igényt, hogy nemcsak egy, de egyszerre két könyvesbolt is meg tudott élni a városban. A ponyván való árusítás súlya azonban még ekkor is jelentős, a parasztság és a városi szegény-rétegek könyvvel való ellátásában még hosszú ideig a könyvesboltokénál nagyobb szerep jutott a megszokott és olcsóbb vásári árusoknak.⁶

Az ipar nélküli, külterjesen gazdálkodó város cívis önkormányzata és izolált társadalma a századforduló után lehetőségeinek határához ért, az addigi gyarapodásnak vége szakadt, az első világháború már egy megállt fejlődésű városra sújtott le. Ennek megfelelően, a kultúra többi területéhez hasonlóan, a könyvkereskedelem is lényegében azon a szinten vegetált egészen az államosításig, melyet a századfordulóig elért, vagy alig haladta meg azt. Ennek lát-szólag ellene mond a könyvesboltok számának állandó lassú növekedése, hisz míg az 1920-as évek elején négy, a harmincas évek végén öt bolt működött a városban, az államosításkor már hat könyvet is árusító üzletet vettek el tulajdonosától. A valósabb kép felé a boltok és a kereskedők számának összevetése mutat, hiszen a polgári könyvterjesztés időszakának összesen mintegy huszonöt (jelentősebb) üzletével mintegy 35–40 kereskedő próbálkozott boldogulni; kevesen vállalkoztak új üzlet alapítására. A több mint nyolcvan esztendő alatt alig volt nyolc-tíz olyan kereskedő, aki évtizednél hosszabb időt töltött volna üzletében. A behatárolt igényekre, a szűkös piacra utal az is, hogy a kereskedők közül a könyvek eladása mellett többen próbálkoztak (leginkább családi vállalkozás keretében) azok kötésével, kölcsönzésével, olykor kiadásával, hírlapterjesztéssel, miközben valamennyien egyszerre voltak papír-, írószer-, zenemű-, díszműáru-, fotócikk kereskedők, sőt némelyek festmények bemutatásával, árusításával is próbálkoztak.⁷ Az 1870-es évektől, Goldberger Rudolftól kezdve több könyvkereskedő megpróbálkozott azzal is, hogy nyomdaengedélyt szerezve a könyv előállításának, terjesztésének teljes folyamatát uralhassa. (Goldberger Rudolf, Lepage Lajos, Grossmann Benedek, Nemes Ármin.) Történet persze ellentétes irányú kezdeményezés is. Ha könyvkereskedők nyomtatással próbálkoztak, más esetben nyomdászok vállalkoztak könyvesbolt alapítására,

⁶ Török Pál ponyvakiadó és piaci könyvárús példaként 1886-ban kapott iparendeléssel egészen 1948-ig gyakorolhatta mesterségét (L. iparlajstromok a HI-ban), két árus pedig, Kovács Erzsébet és Szeder Imre, 1925-ben nem kevesebb mint 36-féle kalendárium árusítására kért piaci árusítási engedélyt a polgármesteri hivataltól (HI. 34/1925. eln. 4470. sz. irat). Persze a kapitalizmus kiterjedésével mind gyakoribb a mai értelemben vett ponyva, süllyed a vásári könyvnyag színvonala.

⁷ HI. 786., valamint iparlajstromok, kereskedők jegyzéke az ipartesületi iratok között a HI-ban. A könyvkereskedők hirdetései a helyi lapokban.

mint például Róth Antal, a legrégebbi, legnagyobb helyi nyomda tulajdonosa, Weisz László későbbi főnöke.

A vásári, piaci könyvadásítás pozíciói — nem győzzük eleget hangsúlyozni — még az első világháború után is erősek, ezenkívül ebben az időben már a vidéket elárasztó könyvügynökök is érzékeny veszteséget okoznak a helyi kereskedőknek. (Ezekre egyébként már az 1880-as években is panaszkodnak a helyi lapok!)⁸ A lassú életű mezővárosban a kulturális elszigeteltségben, széttagoltságban leledző nép vagy egyáltalán nem olvas kalendáriumon kívül semmit, vagy ponyváról vásárol, ponyvát fogyaszt, illetve nem üzletből, máshonnan olvas. Nagyrészt igazat kell adnunk Móricz Zsigmondnak, aki 1923-ban, egy itteni könyvesboltban tett látogatása után, emlékezetes riportjában azt vetette a város szemére, hogy itt senki nem olvas, egy hónap alatt tí. egy könyv sem kelt el.

„... Ti írók a fejeteken állva kukorékolhattok... Hódmezővásárhelyen azt senki sem tudja meg, mert... nem vesznek könyvet. És ez a magyar kultúra.”⁹

Móricz 1923-as látogatása után hat évvel rendezték az első könyvhetet. Ennek itteni eseményei sem cáfolják látszólag az író kiélezett riportjának keserű megállapításait. Vásárhelyen az 1929-es könyvnapok alatt a helyi lapok jelentései szerint négy kötet könyvet, Móra, Szabó Dezső, Gulácsy Irén és Erdős Renée egy-egy művét adták el 15 pengő értékben.¹⁰ 1932-ből is van egy tanúnk, Nagy Lajos, aki néhány hetes itteni benyomásait nagyszabású szociográfikus riportban örökítette meg. Ebben olvashatjuk:

„... A helybeli könyvkereskedő azt állítja, hogy a könyvvásárlás az utóbbi időben erősen föllendült. Tudniillik, még egy-két évvel ezelőtt egyáltalán nem vettek könyvet, tehát ha most havonta húsz könyv fogy is el, a hatvanezres lakosú városban az már föllendülés.”¹¹

Az írók mellett helyi szemtanúkat is idézhetünk. Egykori könyvesbolti alkalmazottak mondták el, hogy a húszas, harmincas években bement a boltokba harminc vevő is, mire végre egy könyvet vásárolt. Karácsony előtt, meg könyvnapon (ilyenkor az utcára is kitelepültek) volt kissé élénkebb a forgalom, ilyenkor egy-két napig talán száz pengő ára könyv is elkelt. Máskor lényegesen kevesebb, az is főleg ősztől nyár elejéig, és piaci napokon. A boltok könyvállományának majdnem fele tankönyvekből állt (a használtat is újraforgalmazták), a bizományban árult szépirodalmi anyag jelentős része bestseller, divatos olvasmány. A vásárlók Cronin, Courts Mahler, Kellerman, Kosáryné, Zsigray Ju-

⁸ *Könyvet a népek!* = Vásárhely és Vidéke 1883. november 8. 2–3.

⁹ *Ez a magyar kultúra!* = *Az Est* 1923. szeptember 2. 3.

¹⁰ „Hódmezővásárhelyen egyáltalán nem történt semmi!” = *Csongrád Megyei Hírlap* (vásárhelyi kiadás) 1979. június 3. 6.

¹¹ NAGY Lajos: *Alföldi város*. Hódmezővásárhely. In: Nagy Lajos válogatott művei. Bp. 1973. 694–695.

lianna, Somogyváry „Gyula deák” könyveit keresték, a klasszikusok, a költők, vagy akár csak Németh László, Thomas Mann, du Gard tábora kisebb volt. Hitelt, részletfizetési lehetőséget csak biztos, állandó vásárlók kaptak. Akit nem ismertek, szegényebb volt, odajárhatott napokig, hetekig nézegetni, megvan-e még a kiszemelt könyve, míg végre összerakosgatta az árát, elvihette.¹²

El kell tehát fogadnunk a tényt: a könyv mint áru a város kereskedelmében alárendelt szerepet játszott. El kell fogadnunk, hiszen valóság Móricz megalapítása, hogy egy könyvet sem vesznek Vásárhelyen, valóság az első könyvhét kudarca, a valóságot járja körül Nagy Lajos szarkazmusa is. Mindez megfelel a valóságnak, mégsem jelenti a teljes igazságot, a művelődés csődjét, még együttesen sem. Nem azért, mert Móricz nyáron volt itt, a cséplés, betakarítás idején, s csak egy könyvesboltban járt (éppen úgy, mint Nagy Lajos). Azt kell mondanunk, a nagy család eltartásának gondját hurcoló Móricz abszolutizálta, túldimenzionálta a könyvkereskedelem jelentőségét, hiszen a boltban vásárolt könyvön kívül (amellett, hogy még mindig számottevő a piaci, vásári árusítás) az önművelés, szellemi gyarapodás más utakat is talált a városban, ha olykor szegényes, felemás módon is. Az olvasókörök szinte osztódással szaporodtak, 1922-ben már 51 működött.¹³ 1907-ben a városfejlődés legdinamikusabb szakaszában megnyílt, s az első világháborúig rendkívül gyors fejlődést produkált az 1880-ban alapított városi közkönyvtár. Saját szervezetében (kaszinó, gazdasági egyesület, munkásotthon stb.) a lakosság minden rétege megteremtette saját, többzetes állományú könyvtárát. A második világháború végéig összesen vagy nyolc-tíz magán kölcsönkönyvtár is létesült Vásárhelyen, néhány könyvesbolt szintén foglalkozott kölcsönzéssel. (Amint láttuk, már Csengeri Ferenc kétezzer kötetet kínált.) A Bethlen Gábor gimnázium értékes gyűjteményén kívül a többi iskola (Domonkos-rendi nővérek intézete, polgári iskolák stb.) ugyancsak alapított könyvtárát. Különböző társadalmi egyesületek, de főleg értelmiségi csoportok (a „második reformnemzedék” helyi képviselői) a 20. század elejétől szabadlíceum, munkásgimnázium stb. keretében rendszeres népművelő tevékenységet folytattak. Tornyai János, a festő, Gonda József író-szerkesztő és barátai, meg a gimnázium tanárai felolvasással, előadással, múzeumalapítással, lapindítással is oszlatják a ködöt. A zárt nagykapuk városában (Féja Géának és Németh Lászlónak is ez tűnik föl először) a múlt század 80-as éveitől óta csöndben gyarapodnak a magánkönyvtárak is, az 1920-as, 30-as években legalább húsz ilyen nagyobb gyűjteményt lehet összeszámlálni. E sorok írójának számításai alapján, összegzésként elmondható, hogy a századfordulón legalább húszezer, húsz évvel később már körülbelül százezer kötet könyv volt a

¹² Székely Mihály (1921-?) és Szöllösi Lajos (1908-?) Szabó István és Weisz László könyvkereskedők egykori alkalmazottai.

¹³ HAJDU Géza: *Vásárhelyi egyesületek és könyvtárak 1827-1944*. Szeged, 1977. Függelék: Körök, egyesületek névsora, adatai.

városban, több mint másfélezer jutott ezer lakosra. Igaz, a sokféle gyűjtemény könyvanyagának színvonala fordított arányban állt a nyilvánosság mértékével, a legértékesebb könyvanyag el volt zárva a tömegektől, vagy legfeljebb szűk nyilvánosságú volt, a mindenki által hozzáférhető kisebb-nagyobb könyvtárak pedig jórészt kommersz irodalmat, bestsellert, ponyvát, kváziponyvát adtak kézbe.¹⁴

Nos, mindez azért így, együttvéve, a szegényes könyvkereskedelem ellenére, már kevésbé utal műveletlenségre, illetve a könyvkereskedelem abszolutizálható mutatóján túl, a valóság teljesebb képét adja.

A könyvárus, akinél Móricz 1923-ban járt, s aki Móricz megrovása ellenére számottevő módon hozzájárult a város szellemi gyarapodásához, s kinek tevékenysége híven tükrözi ezt az ellentmondásos anyagi és szellemi közeget, Vásárhelyi könyvkultúráját: a két háború közti időszak legjelentősebb itteni könyvkereskedője: Weisz László.

Weisz 1890. november 16-án született Hódmezővásárhelyen, Weisz Hermann helybeli gabonakereskedő és Vogel Leonóra gyermekeként.¹⁵ A polgári iskola három osztályának elvégzése után a könyves szakmát Nemes (Neumann) Ármin jóforgalmú, Andrassy utcai üzletében tanulta. (A Káldor Mártonnal közös céget Nemes 1905-ben alapította, 1907-től önállóan vezette. Nyomdával, könyvkiadással kiegészített vállalkozása az első világháború előtt a legfejlettebb volt a város könyvesboltjai között. Sokoldalúságára jellemző, hogy 1908-ban mozgóképszínház alapításával is próbálkozott.)¹⁶ A művelt, udvarias fiatalember már segédként közismertté, népszerűvé vált a város értelmiségi köreiben, s törzsvendéggé a színházi előadásokon, hangversenyeken, tárlatokon. A már említett nyomdász, Róth Antal alkalmasint e tulajdonságaira épített, mikor az 1912. június 11-én az Andrassy utca 4. szám alatt nyitott, festményt is árusító könyv-, papír- és zeneműkereskedését Weisz László vezetésére bízta. A fiatal, törekvő könyvkereskedő 1917-től már a maga ura: nem tudni, milyen feltevésekkel, de ebben az évben magához váltotta az üzletet.¹⁷ (Érdekes egyébként, hogy a bolt helyett vagy mellett más perspektívákban is gondolkodott, éppen úgy mint korábbi főnöke, Nemes Ármin, hisz ugyancsak 1917-ben Janovics Jenő kolozsvári színingazgatóval és két más, helyi személlyel együtt Weisz is

¹⁴ A közkönyvtárról, illetve az általános könyvkultúráról lásd: KÓSZEGFALVI Ferenc: *Hódmezővásárhelyi közkönyvtárának története 1880–1944* = *Könyvtáros* 1982/5. 291–296.

¹⁵ A hódmezővásárhelyi izraelita hitközség születési anyakönyve.

¹⁶ Nemes Árminról: KÓSZEGFALVI Ferenc: *Adatok a hódmezővásárhelyi nyomdászati, sajtó és könyvkiadás történetéhez 1852–1944*. Békéscsaba–Gyoma, 1991. 27., ezenkívül HT 806.

¹⁷ Egészoldalas hirdetés a Hódmezővásárhely 1912. június 9-i számában, ezenkívül: FEJÉRVÁRY József: *Vásárhelyi története családok tükrében*. Hódmezővásárhely, 1929. 491.

résztvett a Fekete Sas, akkor városi tulajdonban lévő, mozijának bérlői jogáért tartott árverésen.)¹⁸

Nevezetes üzletét az idősebb vásárhelyiek ma is szívesen fölemlegetik, hisz néhány lépcsőjét — ahonnan az utcáról beléphettek — már gyermekként is sokszor koptatták. A boltban, ahol tisztaság, jó papírillat, tarka mesekönyvek fogadták a belépőt, mosolyogva szolgálták ki, s az „írka” meg a radír mellé gyakran kijárt az ajándék színes kép (a „vötetős kép”) is. A jó emlékezetű üzlet — kissé hihetetlen — egyetlen nagyobb helyiségben működött, igaz, befogadóképességét galéria növelte. Kissé zsúfolt, de rendezett, tiszta volt a tér, hetenként letörölgettek mindent, az utolsó ceruzáig. Ügynevezett törpenagykereskedés, viszonteladó lévén, a Weisz-üzlet látta el a trafikokat, a külvárosi fűszereseket, a szomszéd községek szatócsboltjait a szükséges papíráruval, zacskóval, csomagolópapírral, falvédővel, légypapírral, képeslappal, cigaretta-papírral, de például karácsonyfadísszel, szaloncukor csomagolópapírral is. A boltokkal két ügynöke tartotta az állandó kapcsolatot. A boltban a főnökön és a pénztárosnőn kívül három-négy segéd szorgoskodott, tanoncot is tartott, majdnem mindig egyet-kettőt. Szükség is volt ekkora személyzetre, mivel (egykori alkalmazottak emlékezete szerint) főidényben, tavasszal és ősszel naponta olykor több mint száz vevő is fölkereste az üzletet. A többség persze papírért, írószerért tért be, vagy legfeljebb iskolakönyvért. A könyv, tankönyvekkel együtt körülbelül 45–50%-át tette ki az árukészletnek, a forgalomból valamivel kisebb arányban, 35–40%-ban részesedett. A szépirodalmi rész a könyvanyagának — szükségképpen — csak kisebb hányadát tette ki, a választék nagyobb részben olyan speciális nyomtatványokból, mint imakönyv, vagy kotta, de főleg tankönyvekből állt, amelyeket használtan is forgalmazott, visszavásárolt, hogy féláron újra eladja. Kapható volt nála az óvónői kézikönyvtől az egyetemi jegyzetig mindenféle könyv, amire diáknak, pedagógusnak egyáltalán szüksége lehetett. Minden vevőt egyformán megbecsültek, a tíz fillérrel betérő gyermektől, aki ritkán távozott apró ajándék nélkül, a törzsvásárló értelmiségig, akit állandóan értesítettek a megjelent könyvújdonságokról. Ha valamivel éppen nem tudtak szolgálni, 24 órán belül beszerezték, az üzlet gépkocsija hetenként háromszor ment Budapestre. A kiadók ügynökei úgy jártak Weiszhez, mint haza, a könyvújdonságokat a pesti boltokkal egyidőben nála is meg lehetett kapni.

Weisz László fölénye a helyi könyvüzletek éles konkurenciaharcában ugyan elvitathatatlan volt, de ezt a fölényt csak ilyen módszerekkel lehetett megtartani. (Mint ahogy annakidején megszerezni is.) A hordártól a polgármesterig az egész város által „vájszlaci”-ként, „lacibácsi”-ként emlegetett, közvetlen, jómodorú üzletember sokat dolgozott, mégis jutott ideje az alkalmazottaival is törődni. Felfogása szerint csak elégedett emberekkel lehet jól dolgozni, ennek

¹⁸ Hódmezővásárhely 1917. november 25. 3.

megfelelően gondoskodott is róluk. Ha szükség volt rá, rendkívüli szabadságot adott, a téli tüzelőt például kiszállította, az árát megelőlegezte, beteg munkatársához saját háziorvosát, Deutsch doktort küldte ki. Decemberben alkalmazottai dupla fizetést kaptak. A tőle vásároló boltosokat, trafikosokat évente sorra látogatta, megtudni, elégedettek-e az üzleti kapcsolattal. Városi szállító is volt, ebből következően azután nemcsak a városháza és a városi intézmények, de a különböző vállalatok is nála szereztek be nyomtatvány-, papír szükségleteket.¹⁹

Weisz nem kizárólag üzleti tevékenységet folytatott, kötelességének érezte, hogy a könyv terjesztésén túl is segítse a köz művelődését, ezt professzionátus kedvteléssel is tette. 1935-ben egészen új oldaláról mutatkozik be: folyóiratot indít.

A húszas évek és a nagy gazdasági válság „hét szűk esztendeje” után a harmincas évek közepétől valamelyes kulturális élénkülés érezhető a városban. Móricz Zsigmond és József Attila gyakori látogatásainak, előadásainak is köszönhető ez, valamint annak, hogy 1934-ben megalakult a széles körű közművelődési programot vállaló Tornyai Társaság, s hogy a népi írók, meg a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma hatására a református gimnázium fiatal tanárai — Szathmáry Lajos és mások — vezetésével a tájékozottabb diákok, Kristó Nagy István, Tárkány Szűcs Ernő és társaik a cserkészcsapatban, önképzőkörökben az „új magyar szellemiség” lelkes híveivé válnak, falukutatáshoz, néprajzi gyűjtéshez fognak, sőt 1938-ban létrehozzák a Márciusi Front helyi csoportját. Javult a könyvkereskedelem helyzete is. Konkrét forgalmi adatokkal nem rendelkezünk, de a boltok számának növekedése kétségtelenül igénynövekedést jelent: a századforduló idején volt hárommal szemben a harmincas évek derekától már öt üzletben árultak Vásárhelyen könyvet.²⁰

A Weisz László által indított, három számot megért, *Könyvesláda* című periodika alcíme szerint „a hódmezővásárhelyi szellemi élet figyelője” kívánt lenni. Jó értelemben vett, nemes könyvpropaganda, reklámkiadvány, de egyúttal folyóirat is. Jól időzített számai közül az első a könyvhétre, a második az augusztusi vásárhelykutasi írótalálkozóra, míg a harmadik karácsonyra jelent meg.²¹ A könyvheti szám a három legnagyobb magánkönyvtár tulajdonosának cikkét közli. Ormos Pál, Kertész Lajos és Deutsch Béla — köztisztelőben álló, tekintélyes orvosok — írása szubjektív vallomás a könyvről, könyveikről. Galysai Miklós artistikus verse (*Szobor*) mellett ezenkívül könyvajánlások adják az első szám anyagát. A *Könyvesláda* második száma arra enged következtetni,

¹⁹ Weisz László rokona és egykori alkalmazottja, Weisz Katalin szóbeli visszaemlékezése a szerző számára.

²⁰ KŐSZEGFALVI Ferenc: *Hódmezővásárhelyi könyvkultúrája 1869-től 1949-ig*. Kézirat a Németh László Városi Könyvtárban. 1980. Ennek függelékében a könyvkereskedők jegyzéke is megtalálható.

²¹ A *Könyvesláda* három száma az Országos Széchényi Könyvtárban.

hogy az akkori idők becsületes kiútkeresése, a népi gondolat Weisz Lászlótól sem volt idegen, hisz híradója augusztusi számának teljes terjedelmét az írótalálkozó szolgálatába állította. A találkozó ötlete Simándi Bélától (1899 – 1969) származott, aki akkor a vásárhelyi határban, Aranyadhalmon működött tanítóként. (Egyébként *Tanyai Írások* címmel szerény kis folyóiratot is készített, szerkesztett.)²² A költő-szociográfus, illetve az olvasókörök 1935 augusztus végére meghívták Vásárhelykutasra (ma Székkutas, önálló község) a paraszti sorssal legtöbbet foglalkozó írókat, köztük a népi írók javát, mintegy szembesítendő őket a (vásárhelyi) valósággal, s hogy írók és olvasóik együtt keressék a megoldást a nép bajainak orvoslására. Elfogadta a meghívást, s a beszélgetéseken, előadásokon részt vett többek közt Féja Géza, Illyés Gyula, Kodolányi János, Nagy Lajos, Sinka István, Szabó Pál, a Szegedi Fialatok képviselőjében Buday György, Tomori Viola, valamint a vásárhelyi Kárász József, Pákozdy Ferenc, összesen több mint harminc író, költő, publicista, s gazdasági, közigazgatási középvezető. A találkozóznak széles visszhangja támadt, a résztvevők különböző fővárosi orgánumokban beszámoltak maradandó benyomásaikról. Illyés Gyula így írt a *Nyugatban*: „Hódmezővásárhelyen három napig újra azt éreztem, hogy érdemes írni. . . ” A kongresszus szervezőjét, Simándit egyébként a kultuszminisztérium büntetésből még az év őszén áthelyezte a lajosmizsei határba, az istenhátamögötti Kulapityére. A könyvhíradó említett, második száma Simándinak a találkozó tervét fölvezető cikkével indul, majd egy-egy írásukat közölve bemutat néhány meghívott író: Kodolányi Jánost, Szabó Pált, Illyés Gyulát, Dékány Andrást, Féja Gézát, Rozványi Vilmost és Simándy Pált.²³ A harmadik számot már ismét amatőrök írják, könyvgyűjtők értékelnek, mutatnak be egy-egy munkát. Telek Andor kereskedő Szekfű Gyula *A mai Széchenyi* című könyvéhez fűz megjegyzéseket, dr. Janáky Gyula gyógyszerész J. S. Huxley *Élet és halál* című kötetét ismerteti, dr. Körössy Ferenc orvos T. E. Lawrence, a legendás híru brit személyiség, kém és diplomata könyvéről, *A bölcsesség hét pilléré-ről* ír. Ez a szám is felsorolja a könyvújdonságokat, rövid annotációval látva el a címeiket.

A város legnagyobb könyvesboltjának tulajdonosa irodalmi esteket, hangversenyeket is rendezett, üzlete jegyirodaként is működött. Színházi szezonban a Vásárhelyen föllépő társulatok legfőbb támasza, segítője éppen Weisz és felesége, Bánki Ida, a házassága előtt ünnepelt, jónevű énekesnő. A jófekvésű üzlet, amellett, hogy antikvárium, könyvklub, kedvelt találkozóhely is, még a városból elszármazott értelmiségiek is visszajártak ide vásárolni. A bolt atmoszféráját szépen jellemzi Paku Imre vásárhelyi születésű irodalomtörténész, szerkesztő (1910 – 1975) visszaemlékezése:

²² Lásd: *Jeles vásárhelyiek. Életrajzgyűjtemény. Hódmezővásárhely, 1993.*

²³ KÁRASZ József: *A vásárhelykutasí írótalálkozó* = Juss 1989. szeptember-október. 42–47.

„[Móriczcal] 1931 nyarán találkoztam először Weisz László könyv- és papírkereskedő üzletében. Abban az évben, vagy épp azelőtt jelent meg a Légy jó mindhalálig olcsó, egyptengős kiadása. Weisz László tudta rólam, gimnáziumi tanuló korom óta, hogy az írókat és a könyveket nagyon szeretem. Mindig minden újdonságot megmutatott, még akkor is, ha nem vettem meg. Azt is tudta Weisz László, hogy Móricz Zsigmondot különösen tisztielem, s szeretném vele aláírtni valamelyik könyvemet. Móricz Zsigmond csak új példányt írt alá, s hogy ennek látszata megmaradjon, a polcra emelt le egy Légy jó mindhalálig példányt. . . Móricz Zsigmonddal akkor Vásárhelyen járt Sárközi György, velem is akkor ismerkedtem meg. Míg Sárközivel diskuráltam (őt elsősorban a vásárhelyi könyvárusítás lehetőségei érdekelték), Móricz Zsigmond Weisz Lászlóval, s néhány emberrel társalgott.”²⁴

Móricz egyébként 1923 után majdnem évenként meglátogatta a várost, s mint láttuk, gyakran és szívesen betért abba a könyvesboltba is, ahonnan a város nevezetes megrovása elindult.

A háború és a fasiszmus azután, mint annyi más magyar – zsidó családon, Weiszéken is átgazolt. Weisz László osztozott a többi értelmetlenül elhurcolt polgár sorsában. (Helyi szájhagyomány szerint szolidaritásból vállalta ezt, nem lett volna erre kötelese, hithű katolikus felesége fölmentethette volna.) A deportálás az ausztriai Gmündbe sodorta, ahol a szövetséges légierők egyik utolsó légitámadása során, 1945. március 22-én, az óvóhelyre becsapódó bomba másokkal együtt az 54 éves könyvkereskedőt is megölte.²⁵ A bolt feleségére maradt, aki a család megélhetésének biztosítására 1945-ben ki is nyitotta és tovább próbálta vezetni azt, abban az évben érettségiző Tamás fia segítségével. (Várhelyi Tamás újságíró, született 1927-ben.) A baj azonban ritkán jár egyedül, következett a második tragédia. A Budapestre utazó Weiszné Bánki Ida 1945. november 20-án halálos közlekedési balesetet szenvedett, amikor Kecskemét határában lezuhant az őt szállító teherautó platójáról.²⁶ Tizenkilenc esztendő Tamás fia vállára, aki fél éven belül veszítette el édesanyját, édesapját, a sors kegyetlen terhet rakott — férfitá érlelte. Majd négy évig, az államosításig vezette a híres könyvesboltot, az államosítás után pedig a könyvterjesztés országos szervezetéhez hívták, jó ideig a Könyvterjesztő Nemzeti Vállalatnál, majd ennek utódánál, az Állami Könyvterjesztő Vállalatnál dolgozott. A háború utáni, államosítás előtti néhány évben a Weisz-bolt, éppen Várhelyi Tamásnak köszönhetően, megmaradt a város első, reprezentatív könyvüzletének. Várhelyi apja nyomdokába próbált lépni akkor is például, amikor 1947-ben úgy népszerűsítette a nemes irodalmat, hogy az akkor virágjában lévő Osváth-féle helyi színtársulat

²⁴ Paku Imre visszaemlékezése 1975. január 25-én kelt, Balázs Katalin gimnazistához írott levelében (Balázs Katalin kéziratos dolgozata a Németh László Városi Könyvtárban).

²⁵ Mint a 19. szám. Ezenkívül Kun Béláné Simkó Ibolya naplója a deportálásból, 1944. november 27-től 1945. április 15-ig. Felletár Béla (Hódmezővásárhely) tulajdonában.

²⁶ Lásd a helyi lapok egyidejű híradását.

művészeivel vásárhelyi költők műveit adatta elő a könyvnapok alkalmából.²⁷ Az 1949. augusztus elsejei államosítás,²⁸ mint korábban írtuk, hat olyan üzletet semmisített meg, ahol könyvet is árultak. A hat könyvesbolt helyett egy állami üzletet „kapott” a város, és ezt (tulajdonképpen ez is egyfajta elismerés) a Weisz-féle üzletből alakították ki, pontosabban ezt nevezték ki annak. Karácsonyi Ferenc főispán 1949. augusztus 21-én nyitotta meg a Könyvterjesztő Nemzeti Vállalat helyi fiókját(!), a lapok szóhasználatával élve „a Weisz könyvkereskedés helyén”. A most már állami üzlet, a Petőfi-könyvesbolt még egy hónapig maradt a régi helyén, 1949. szeptember 26-án azonban átköltöztették az utca szemben lévő épületébe, a volt Konstantin-üzletház tágasabb helyiségeibe.²⁹ Ezzel Weisz László egykori könyvkereskedésének utolsó kézzelfogható emlékét is eltüntették.

KŐSZEGFALVI, FERENC

Les origines et l'épanouissement de la propagation de livres a Hódmezővásárhely

Jusqu'au troisième tiers du XIXe siècle; ni livres, ni journaux ne paraissaient pas à Hódmezővásárhely. La propagation des ouvrages imprimés était aussi accidentelle: on offrait surtout aux foires des calendriers, des manuels d'école et des récits en vers. Les bourgeois achetaient les livres chez le relieurs ou ils se les procuraient de la capitale. Le premier marchand ouvrit son magasin en 1867, mais il vendait, outre les livres, des articles de papeterie, des articles de bureau et des articles de bazar aussi. Le commerce de livre de la ville s'épanouit à la fin du siècle, mais cette évolution s'arrêta à ce niveau dans cette ville de la plaine hongroise où il n'y avait pas d'industrie et la culture agricole restait extensive jusqu'à l'époque des étatisations. Il est caractéristique du marché étroit et des exigences limitées que les marchands de livre continuaient à s'occuper de l'imprimerie et à vendre d'autres articles aussi.

Cette manque de prétentions culturelles fut mentionnée, au commencement des années vingt, par Zsigmond Móricz et par d'autres écrivains aussi, mais plus tard — grâce surtout à l'activité de László Weisz, le premier marchand de livre important de la ville, et aux conférences d'Attila József et aux écrivains de la tendance populiste, la vie spirituelle de la ville revivifia. Gyula Illyés l'exprime dans la revue Nyugat (Occident) comme suit: „A Hódmezővásárhely, je sentais durant trois jours, qu'il valait la peine d'écrire. . .”

²⁷ Várhelyi Tamás emlékezése A Könyv című periodika 1988. 3. számában a 129–138. oldalon. — VARGA Sándor: *A magyar könyvkiadás és könyvkereskedelem 1945–1957*. Bp. 1985. 424.

²⁸ Az államosítás leltára — amint VARGA Sándornak a *Népszabadság* 1974. július 27-i számában megjelent cikkéből megtudhatjuk — 25 ezer forint értékű árut talált a Weisz-féle boltban. Az érték kétharmada papír, írószer, a 388 kötet könyvből 313 volt a szépirodalmi.

²⁹ A Petőfi-könyvesbolt megnyitásáról: Vásárhely Népe 1949. augusztus 20. 8. — A bolt költöztetéséről: Vásárhely Népe 1949. szeptember 25. 4.